

ТМ	Г. XXXII	Бр. 2	Стр. 427 - 431	Ниш	април - јун	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	-------------	-------

Приказ дела
Примљено: 25.01.2008.

Драгана Радисављевић-Ципаризовић

ВЕРСКИ ТУРИЗАМ И ПРАВОСЛАВЉЕ*

Верски туризам у свету одавно је постао један од водећих облика туризма, када је реч о броју учесника у туристичким кретањима. Данашњи услови за обилазак светих места неупоредиво су повољнији, јер се користе савремена средства саобраћаја, што је условило развој религијског туризма. Пример добро организоване ходочасничке дестинације је Лурд, најпосећеније место ходочашћа у Француској, са око шест милиона туриста годишње. Риншенде (Rinschende), немачки географ, сматра да је религијски туризам тесно повезан с одморишним и културним туризмом, и има дугу традицију у свим већим религијским системима. Он је поделио форме религијског туризма на основу дужине посећивања светих места. Као прво, постоји *краткотрајни* верски (религијски) туризам, који представља ограничена путовања на малу раздаљину, где је обично циљ путовања одлазак у религијски центар на локалном, регионалном, супрарегионалном нивоу, уз тенденцију учешћа у некој прослави, конференцији или црквеном сабору. У православној цркви то су обично сабори и вашари који се одржавају у одређене дане, и поред црквеног имају и трговачки и културни значај. Као друго, постоји *дуготрајни* верски туризам, тзв. велика ходочашћа, који обухвата посету религијском центру на више дана или чак недеља. Јерусалим је интересантно светилиште које посећују ходочасници трију религија: Хришћанства, Јудаизма и Ислама (Шећибовић, 1995).

Појам ходочашћа долази од грчке речи *ходос*- што значи пут, и односи се на путовање верника у одређена Света места. Ходочашћа омогућавају верницима да стекну увид у историју и снагу религије којој припадају. Верници одлазе на ходочашћа ради задовољења својих духовних и материјалних потреба. Један од снажних духовних мотива је жеља за бесмртношћу и за спасењем у вечности. Верници настоје ту своју жељу реализовати молитвом за спас своје душе. Због тога ходочашћем на света места обављају различите верске обреде (Вуконић, 1990). Поновна појава верског-православног тзв. поклоничког туризма и у земљама источне и југоисточне Европе, јавља се почетком 90-их година прошлог века, распадом СССР-а, падом

dcipariz@f.bg.ac.yu

* Стаменковић, Игор Љ. (2006) *Религиозни туризам и православље*, Природно-математички факултет, департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

Берлинског зида, појавом ратова на Балкану, бујањем верских секти, култова и деноминација. Света места, места ходочашћа, била посећена и у време највеће (политички исфорсиране) секуларизације и атеизације нашег друштва, па можемо рећи да су била јача од идеологије атеизма. Повратак народној религиозности је, у нашем случају, претходио десекуларизацији. Ходочашће је засновано и на веровању да је молитва делотворнија на одређеним местима. Људи жељни душевног мира и спокоја путују према манастирима и црквама да се поклоне моштима Светитеља. Код православаца су чувена поклоњења моштима светитеља (Бари, Острог, Јаши) и ходочашћа у Јерусалим, Свету Гору, Синајско полуострво и друга Света места. У Острог, али и многа друга светилишта, долазе поклоници без обзира на вероисповест, и националну припадност.¹ Често су ови одласци везани за крштавање деце и одраслих, венчање, читање молитви за здравље, исцељење, спасење. Из светилишта верници обично носе освећену воду, уље, тамјан, нафору. Оно што је битно за туризам је чињеница да људи све више времена посвећују "верским активностима", било поштовањем верских обичаја или активним учешћем у верским обредима, било обиласком манастира, цркви и осталих светих места. У последње две деценије ходочасничка путовања у СПЦ махом су била организована од стране саме цркве. Пре пар година основана је при Патријаршији агенција за поклоничка путовања *Доброчинство*. У Новом Саду и Крагујевцу постоје епархијске агенције које се баве организовањем религиозних ангажмана и тура.

На простору бивше Југославије теоријом верског туризма више су се бавили хрватски теоретичари туризма и социолози. Православље је било готово изопштено из научно-истраживачког посматрања ондашњих теоретичара туризма. Тим је значајнија појава књиге Игора Стаменковића, *"Религиозни туризам и православље"*, како по актуелности ове до сада занемарене теме, тако и по питањима које покреће и иницијативама које нуди. Стаменковић, по струци географ-туризмолог млађе генерације, се исправно определио за интердисциплинарни приступ у истраживању ових комплексних и слојевитих феномена, користећи комбинацију кабинетског прикупљања података (*desk research*), са доступном домаћом и страном литературом из области православне теологије, философије, туризма, географије, културе, историје и постојећих података са Интернета, CD-ром-ова, видео материјала, и теренског истраживања (*field research*), што је везано за његов боравак у Хиландару. Он истраживање заснива на предпоставци да Србија као православна дестинација може да привуче туристе, иако они данас жуде искључиво за симулацијом и "магијском истином" уместо "правом истином" (стр. 6). Суочавање савременог туризма, оличеног у постмодерном туристи, и православља, као древне вере, није нимало лако и безболно.

У првом поглављу монографије, "Увод"-у, износи се генерална хипотеза рада да се православље тешко може посматрати кроз призму савремених тенденција у туризму (мисли се на масовна кретања туриста). Тачније:

¹ Ауторка приказа се и сама бави феноменом мешовитих ходочашћа кроз рад на докторској тези: *Религија ходочаснички туризам: студије случаја три светилишта у Србији (Калемегданска св. Петка, Богородица Ђунишка и Мајка Божја Текијска)*.

православље и туризам су спојиви и могући само *уколико захтеви туристичких кретања не нарушавају црквене догме и вредности*. Ако верски туризам обухвата све облике кретања ка било којим православним светим местима та *кретања морају бити праћена и контролисана* на начин који би гарантовао очување сигурности и аутентичности православних светиња (дефинисаним декретима и туристичким законом) (стр. 13).

Поглавље "Хришћанство-православље" обилује основним информацијама о хришћанству и православљу, истиче важност Светог Писма, духовних отаца, православни поглед на природу човека и душу, као и православни став према еколошкој кризи. Православље подржава борбу за еколошки спас планете, али напомиње да не треба заборавити човека, јер шта ће нам спасена природа, ако ми као спашени нећемо боравити у њој? (стр. 31).

"Географија религије и верски туризам" је поглавље где се верски или религијски туризам дефинише као скуп односа и услужних активности којима се задовољавају претежно духовне, али и културне и социјалне потребе, осећаје или обавезе верника (стр. 47). Скоро сви аутори се слажу да се жеља за ходочашћем не јавља само код оних постојаних у вери, него и осталих који су заинтересовани за овај облик путовања у контексту обогаћивања сопственог образовања и културе. Изван времена које верник на таквим путовањима посвећује својим верским потребама, он се понаша у основи као туриста. Веза између православља и туризма може и треба да се успостави преко гостопримства као верске дужности. У сваком манастиру постоји монах који има послушање *гостопримничара*, и задатка да прича о историји манастира, цркви, фрескама, догађајима и личностима значајних за историју православља. Често је главни разлог доласка ходочасника у светилишта духовни разговор са јеромонахом од кога се тражи савет или реч утехе, наде и љубави (стр. 50).

У одељку "Одређени принципи туризма и психологија у туризму", Стаменковић наглашава да поред *позитивног* утицаја туризма на очување културне баштине и њену промоцију, данас постоје бројни *негативни* утицаји, као што је стављање културног наслеђа у функцију потрошачког производа често уништаваног од стране недовољно едукованих посетилаца. Аутор нас упознаје са *Моделом туристичке валоризације културних добара Н. du Cros*, јер је у планирању одрживог туризма од великог значаја туристичка валоризација културних добара. После извршене валоризације манастира Ковиљ, чије су процене изнете у Табели 9. (стр.63), закључак матрице је да познати православни манастир представља културно добро које се може користити у смислу развоја туризма као изузетан туристички производ и туристичка понуда како села Ковиљ, тако и Новог Сада. Пошто до сада верски туризам у оквирима православне цркве није у довољној мери искористио своје потенцијале, долази се до закључка да је узрок таквог стања слаба тржишна комуникација и промоција. Аутор објашњава повезаност верског туризма са екотуризмом, који посебан значај придаје разгледању и очувању природних станишта и археолошког и споменичког богатства. Неконтролисан развој туризма доводи до озбиљних нежељених последица. Према тумачењу Светске туристичке организације и програма УН-а за заштиту животне средине, *одрживи туризам* подразумева такав развој делатности којим се усаглашавају и задовољавају потребе туриста, као носиоца тражње и туристичких области, као носиоца понуде, а да се при томе не нарушава могућ-

ност да се ови циљеви остварују на истом или вишем нивоу и у будућем периоду (Group of authors, 2000) (стр. 68).

"Суоднос православља и туризма" је поглавље у коме се износи став многих аутора да се у пракси најчешће комбинују улоге ходочасника и туристе "*Туриста пола ходочасник, а ходочасник пола туриста*" (стр.78). Стаменковић критикује Вуконићев став о мртој религији, која је за собом оставила само културно-историјске споменике (цркве, катедрале и капеле), док је православље жива црква Христова у којој постоји много социолошких аспеката који се разликују од профаних односа међу људима, а тичу се живота и његове суштине и смисла. Једини начин за сагледавање проблема, односа и добијање коначних емпиријских резултата, могао би бити увођење научних и теолошких расправа, радова и курсева, који би с једне стране приближили православну теологију туризму, а с друге стране потребе савременог туристе православној цркви.² Појмови *путовања, гостољубивости, спознаје, љубави и мира* могу бити спона између теологије и туризма. Такође је важно да *степен туристичке посећености* буде један од параметара за оцењивање привлачности одређеног објекта. Нажалост, скоро ниједан православни објекат не води евиденцију о броју посетилаца. У православној цркви недостају истраживања, као и центри и службе које би бележиле и анализирали број туриста и тиме допринели бољем разумевању верског туризма. "Православље и глобализација" је заиста изазовна тема, и Стаменковић је не изоставља из свог рада. Глобализација представља развијен процес, који отвара небројене могућности и неочекиване перспективе човечанству, али доноси за собом немире и побуне, на чијем се удару нашло и православље. Једна од конфликтних ситуација односи се на забрану женама да посећују Свету Гору Атонску. Европски парламентарци у Стразбуру су изгласали укидање ове забране, јер крши људска, тј. женска права, Ауторка приказа се, додуше спорадично, и сама бавила женским питањем у (православној) цркви.³ Да би разумели наведену забрану женама да походе Свету Гору, и дневно ограничен број мушкараца који могу да посете ове светиње, неопходно је познавати и испоштовати вишевековно устројство и специфичност ових манастира и живота православних монаха.

Поглавље "Манастир Хиландар и испосница Светог Саве у Кареји (студија случаја)", доноси исцрпне податке о Светој Гори, коју сами монаси називају "Перивојем Богородице". Према мировном уговору из 1923. године у Лозани, Света Гора је призната као теократска република под суверенитетом Грчке. Њоме управљају Васељенски патријарх и монаси. Сви игумани светогорских манастира су 1924. године обнародовали повељу којим је за вечита времена потврђен редослед 20 манастира на Светој Гори, чији се број не сме мењати. Света Гора ужива и значајну судску аутономију, осим

² У организацији Хришћанског културног центра 17. новембра 2006. године у Београду је одржана конференција под називом Религија и туризам "Веровати-Путовати", под покровитељством Министарства трговине, туризма и услуга Владе Републике Србије (www.ccc.org.yu).

³ Види: Радисављевић-Типаризовић, Драгана "Женско питање у цркви: (у)познавање православног става" у: *Религиозност и традиција*, Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања, Београд, 2006.

кривично правне надлежности, која припада Грчкој држави. Манастир Хиландар је једини српски манастир на Атосу, кога су основали св. Сава и св. Симеон. Монашки живот се поприлично разликује од живота у свету, базирајући се на "завету беспрекорне послушности, сиромаштва и целомудрија" (стр. 97). Стаменковић нам сликовито описује просечан молитвени и радни дан Хиландараца, који би био озбиљно нарушен, уколико би се Света Гора потпуно отворила туристима.⁴ Зато би било недолично градити хотеле и одмаралишта у близини Свете Горе, а на њеној територији то је просто незамисливо. То би значило смрт ове земље и довело би до иселавања монашких заједница (стр. 109).

Аутор сумира резултате свог истраживања, у одељку "Закључна разматрања", ставом да је неопходно прихватити верски туризам као једну од битних појава у животу савременог човека. Манастирске целине и цркве представљају непроцењиву вредност за нашу духовну, културно-историјску и туристичку идентификацију и треба их отворити домаћем и иностраном туристичком тржишту, уз услов познавања и поштовања прописаних правила понашања у светилиштима. Неопходни чиниоци за развој ове гране туризма су: побољшање саобраћаја (као најбитнијег фактора туристичког кретања) на локалном, регионалном и националном нивоу; интеграција са сеоским, здравственим, културним, екскурзионим и транзитним туризмом; потреба статистичког и нумеричког праћења стања на тржишту (реалног степена туристичке тражње) и стварања јаког информационог система; укључивање владе и свих надлежних ресорних министарстава, и њихова материјална подршка; добро осмишљена медијска промоција и савремени маркетинг, са обученим људима, који су можда и пресудан фактор у пословању туристичке привреде.

Квалитету монографије доприноси њена солидна опремљеност картама, графиконима и табелама, а лепе је и фотографије Хиландара које је снимео аутор. Поред индекса појмова, дата је и етимологија тумачења имена која се помињу у тексту. *Религиозни туризам и православље* Игора Стаменковића представља пионирски рад у неистраженој области, који подстиче и охрабрује покретање озбиљнијег изучавања верског туризма, што је уједно и његова највећа вредност.

⁴ Око 2 сата по поноћи сви монаси полазе на молитву у Саборну цркву, која са литургијом у наставку траје 5 до 6 часова. После изласка сунца одлазе у трпезарију где почиње Хиландарски ручак који траје 15 минута. Монаси за трпезом, не задовољавају само физиологију, већ постоји *молитвени начин узимања хране*. За време кратког обеда, један од монаха стоји на узвишеном месту и чита житија светаца којима је дан посвећен. На Светој Гори се осам векова пости, тј. не једе месо, осим повремено рибе. У време поста (Божићњег, Васкршњег, Петровог и Богородичиног) храну спремају само на води без уља, и једе се једном дневно, обично хлеб и воће. Потом монаси одлазе на послушање, тј. посао који траје 4 сата, и завршава се око 14 часова. Тада се повлаче у своје келије један сат, где могу да читају, пишу или се одмарају. Капија манастира се затвара око 17 часова, а већ око 21 сат одлазе на спавање, јер за њих дан почиње у 2 сата по поноћи (стр. 104).